

* * *

LINHARTOVI KOMEDIJI IZ ZOISOVE KNJIŽNICE

* * *

Ponatis prvih izdaj Linhartovih komedij
Županova Micka in *Ta veseli dan ali*
Matiček se ženi iz leta 1790

* * *

Multimedijska predstavitev: mag. Jure Sinobad

100
1906-2006

100 let javne knjižnice v Radovljici

Knjižnica A. I. Linharta

250
LET

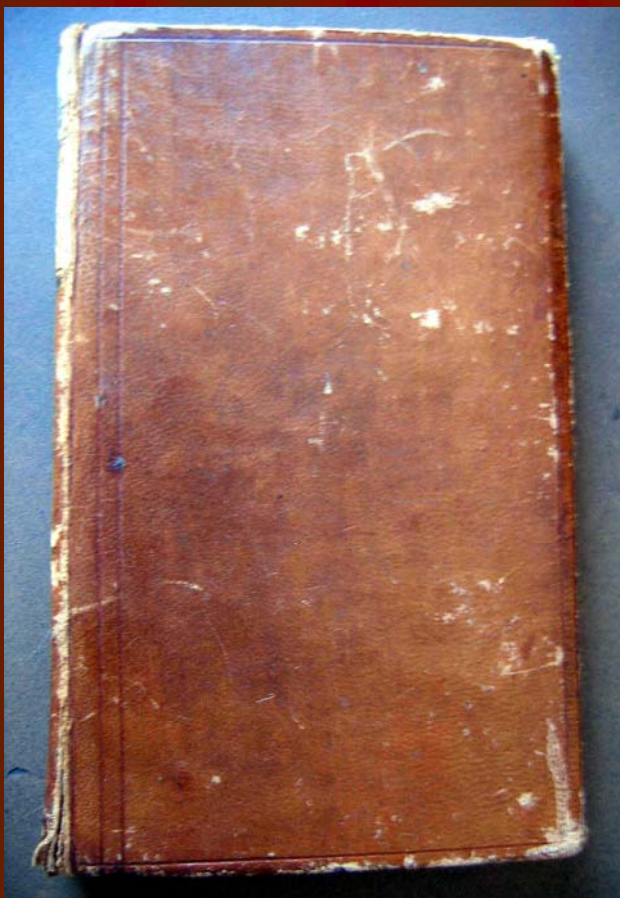

LINHART

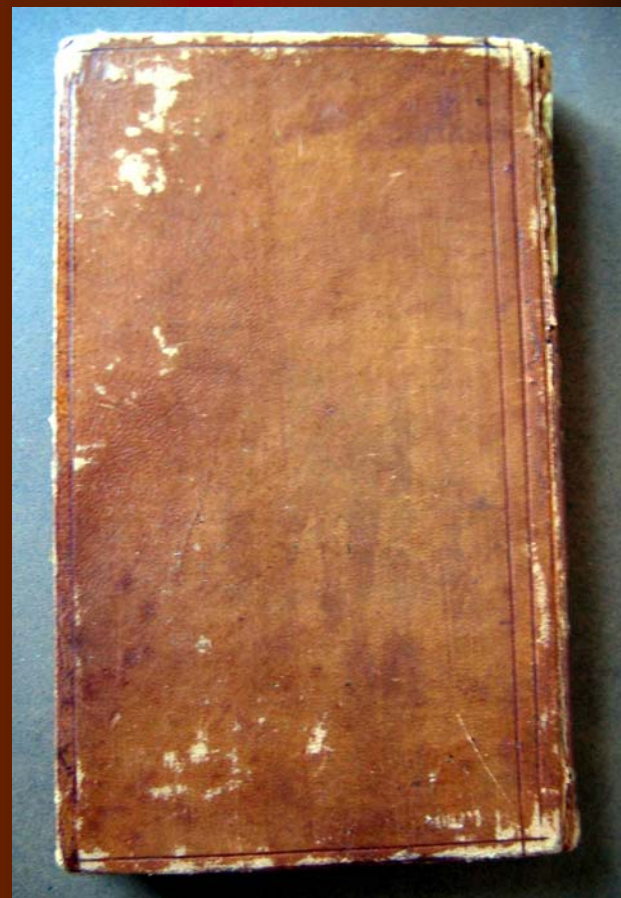
1756 RADOVLJICA 2006

V Rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani hranijo v rjavo usnje vezani zvezek. Ima dve signaturi, saj se v njem skrivata originalna natisa Linhartovih komedij *Županova Micka* (R 10214) in *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* (R 10215). Komediji sta brez navedbe avtorja izšli leta 1790 v Ljubljani, prva je bila natisnjena pri tiskarju Frideriku Egerju, druga pa pri Ignacu Kleinmayerju. Zlahtna vezava že na zunaj kaže, da je bila knjiga nekoč del znamenite Zoisove knjižnice.

Izvod prvega natisa Linhartovih komedij, ki je bil nekoč del Zoisove knjižnice, danes pa ga hranijo v Rokopisni zbirki NUK.

Sprednja platnica

Zadnja platnica

Michelangelo Zois

Sigismundus (Žiga) Zois baron Edelsteinski (1747-1819) je bil sin trgovca Michelangela Zoisa (1694-1777), ki so ga trgovski posli iz Italije pripeljali v Ljubljano.

Trgoval je predvsem z železom in železnimi izdelki, pa tudi z drugimi kovinami in deželnimi izdelki. Kot izjemno podjeten trgovec s prirojenim občutkom za posel je svojo trgovsko mrežo razpredel po vsej Evropi. Dobiček je načrtno vlagal v nakupe nepremičnin, zemljiških posesti in proizvodnih obratov, zlasti fužin na Gorenjskem. Zaradi gospodarske uspešnosti in pridobljenih zemljiških posesti mu je dunajska cesarska oblast leta 1739 podelila dedno plemstvo, leta 1760 pa tudi dedno baronstvo.

Karel F. E. Zois

Michelangelo Zois se je poročil dvakrat, prvič s Slovenko Ivano Katarino Kappus pl. Pichelstein (1727-1798), katere rod je izhajal iz Kamne Gorice na Gorenjskem. V zakonu z Ivano se je rodilo vsaj osem otrok, od katerih sta poleg prvorojenega Žiga za slovensko kulturno zgodovino pomembna še Jožef Leopold (1748-1817), ustanovitelj kranjske linije Zoisov, in botanik Karel Filip Evgen Zois (1756-1799).

Žiga Zois

Žiga Zois se je rodil 23. novembra 1747 v Trstu. Začetno izobrazbo je dobil v očetovi hiši, nato pa so ga skupaj z mlajšima bratoma poslali na učni zavod za laične gojence duhovnega semenišča v Reggio nell' Emilia. Tam si je v letih 1761-1765 pridobil temeljno izobrazbo v jezikih, naravoslovnih in humanističnih vedah ter družabnih veščinah. Ko je dopolnil osemnajst let, se je na očetovo željo vrnil v Ljubljano, kjer se je še naprej izobraževal v naravoslovju, tehniki in trgovini. Proučeval je naravne pojave in zakonitosti in se tudi praktično ukvarjal s tehničnimi izumi.

Dragi kamen slovenskega razsvetljenstva sta brusila tudi znameniti hidrotehnik in konstruktor ljubljanskega prekopa Gabrijel Gruber (1740-1805) in Jožef Maffei de Glatfort (1742- ok. 1807), profesor matematike in stavbar. Zois je svoje temeljito izobraževanje leta 1779 zaključil z daljšim študijskim potovanjem po Evropi, na katerem si je ogledoval tehnološko napredne železarne in uspešne trgovske družbe ter navezoval stike s pomembnimi trgovci in naravoslovci. Kot evropsko razgledan naravoslovec je bil član številnih naravoslovnih združenj po Evropi in na Kranjskem.

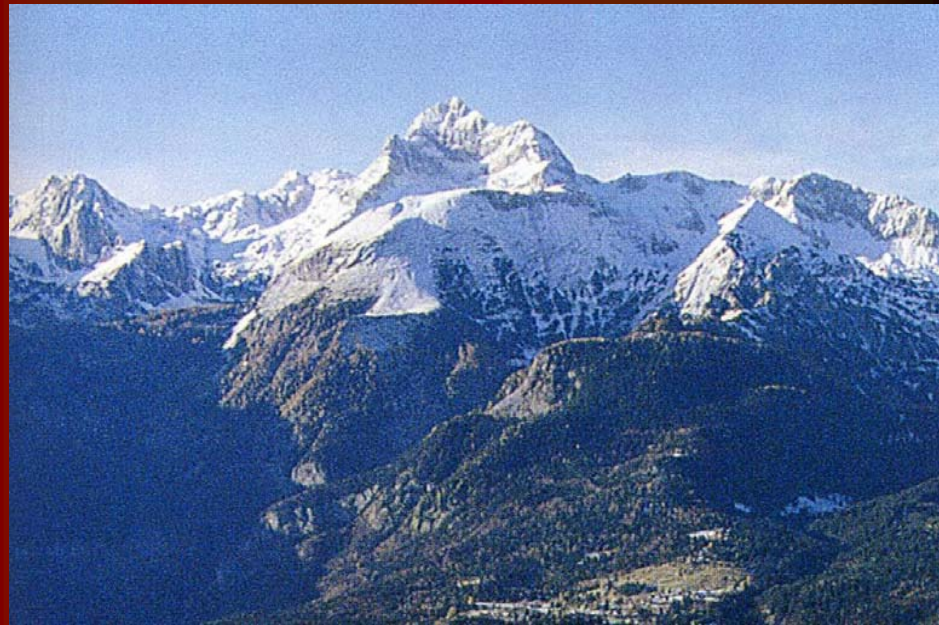
Gabrijel Gruber

Baltazar Hacquet

Zoisov osebni prijatelj in strokovni sodelavec je bil znameniti naravoslovec Baltazar Hacquet (ok. 1739-1815), ki mu je Zois gmotno podprl tri poskuse vzpona na Triglav.

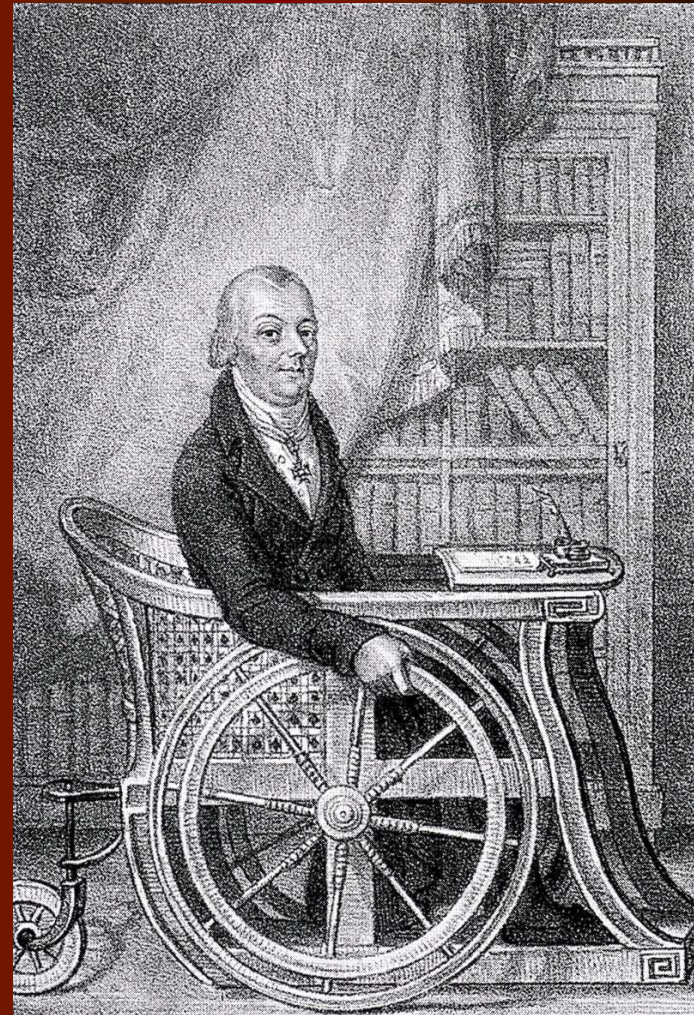
Na Zoisovo pobudo so štiri srčni možje 26. avgusta 1778 osvojili vrh Triglava.

Sam Zois se je največ ukvarjal z mineralogijo in geologijo, pa tudi zoologijo in botaniko, pri kateri je veliko pomagal bratu Karlu. Zoisova zbirka mineralov (ok. 5000 kosov) je slovela kot ena najbogatejših v tedanji Evropi in je pozneje postala temelj Kranjskega deželnege muzeja v Ljubljani (današnji Narodni muzej), po lastniku te izjemne zbirke pa so poimenovali tudi mineral zoisit.

zoisit

Baron Žiga Zois je bil osrednja osebnost slovenskega razsvetljenstva v zadnjih desetletjih 18. in na začetku 19. stoletja. Čeprav je bil zaradi bolezni skoraj 23 let priklenjen na invalidski voziček, ki ga je sam skonstruiral, nikakor ni bil zagrenjen človek. Kljub telesni ohromelosti je bil duhovno, čustveno in družabno izjemno dejaven, vsestransko razgledan in ustvarjalen mož. V znanosti je poudarjal pomen naravoslovja, na področju gospodarstva pa je bil vnet zagovornik merkantilizma.

Žiga Zois na vozičku

Previdnejši in bolj konservativen je bil pri družbenih in političnih vprašanjih. Reforme fevdalnega reda je sprejemal zadržano ali celo odklonilno, prav tako ni zaupal reformam, ki so jih v času svojega medvladja uvajali Francozi. Značilno razsvetljenski je bil tudi Zoisov odnos do vere in etičnih vprašanj. Vero je priznaval kot temeljno vrednoto človeštva in ji ostal zvest, čeprav je kot deist dvomil o božjem urejanju sveta. Podpiral je jožefinske reforme, zagovarjal izobraževanje duhovnikov in odklanjal osamo samostanskega življenja. Naklonjen je bil italijanski kulturi in umetnosti, a je kot sin slovenske matere odlično obvladal tudi slovenski jezik. Znanje materinščine je še poglobil v času svojega bivanja med bohinjskimi fužinarji, s katerimi se je lahko pogovarjal samo v domačem jeziku. Naklonjenost do slovenstva in slovenskega jezika in razsvetljenska miselnost sta Zoisa privedli med slovenske preporoditelje.

Saša Šantl: *Slovenski preporod*, 1939

Za slovensko kulturno zgodovino ima Žiga Zois neprecenljiv pomen kot razsvetljenec, pesnik, prevajalec, mentor in mecen. V njegovem domu v Ljubljani so se zbirali slovenski in tuji intelektualci. Zois je kot kultiviran, vsestransko izobražen in velikodušen gostitelj omogočil, da je njegovo omizje preraslo v prvi pravi slovenski kulturni salon. Posamezni člani Zoisovega omizja so si najprej prizadevali za razvoj in napredek v strokah, s katerimi so se ukvarjali, vsi skupaj pa so načrtno delovali za vzgojo in izobrazbo slovenskega ljudstva in razcvet slovenskega jezika in slovstva.

Zoisova hiša na Bregu
v Ljubljani, 18. stol.

Poleg Zoisa so bili najbolj delavni in nadarjeni člani njegovega omizja Jurij Japelj (1744-1807), Valentin Vodnik (1758-1819), Blaž Kumerdej (1738-1805) in Anton Tomaž Linhart (1756-1795).

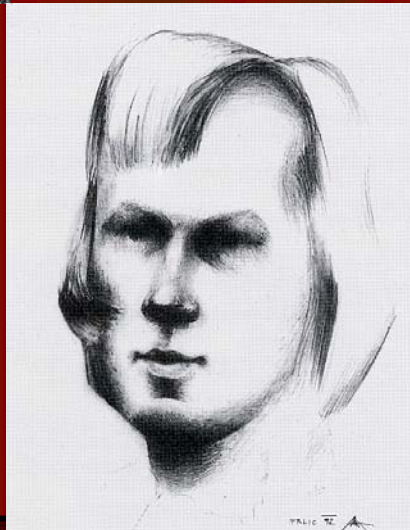

J. Japelj

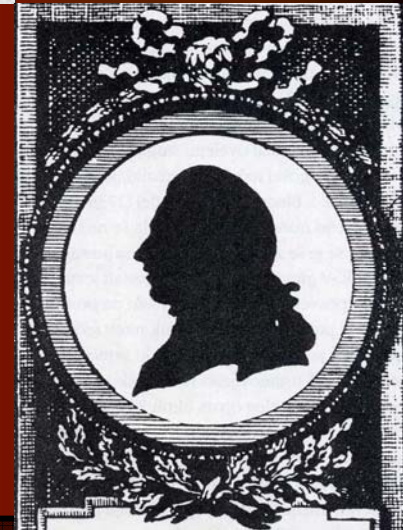

V. Vodnik

B. Kumerdej

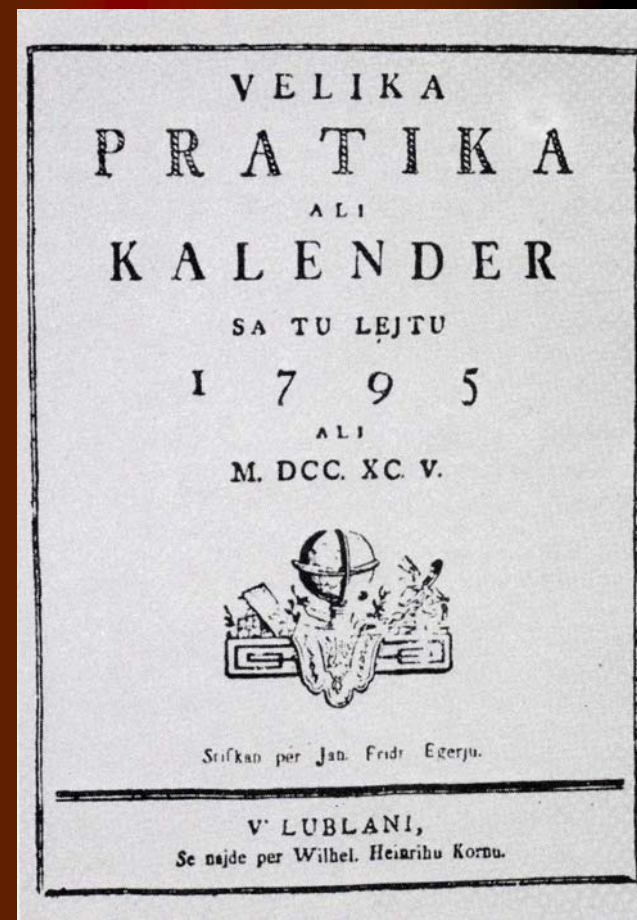
A. T. Linhart

Bolj ko je Linhart zorel v slovenski preporodni miselnosti, tem bolj se je povezoval s Zoisom in njegovimi načrti.

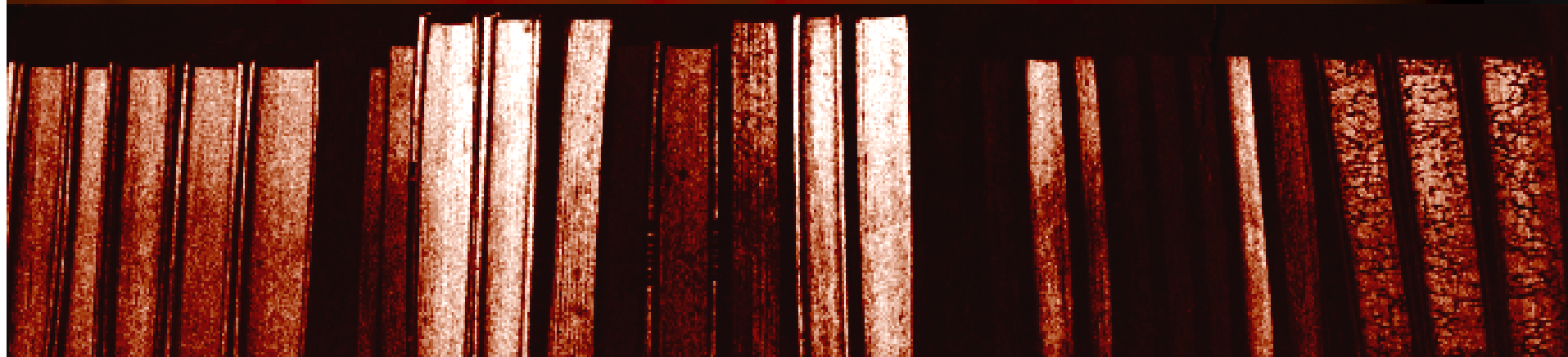
Pristno je bil povezan tudi z blejskim rojakom Blažem Kumerdejem, saj ga je prav ta ok. 1781 pripeljal v Zoisovo hišo. Ko se je Kumerdej leta 1792 vrnil v Ljubljano, se je skupaj z Linhartom in Zoisom lotil dela za prosvetljevanje slovenskega kmečkega ljudstva.

Omenjena trojica je skupaj z Vodnikom in Japljem začela snovati, kako izboljšati tip najbolj dostopne ljudske knjige, pratiko. Pripravo pratike so zaupali Vodniku, Linhart pa je skupaj s Zoisom presojal in popravljaj Vodnikove prispevke. Sam je prevzel pogajanja za založbo in opravil tiskarniško korekturo *Velike pratike*. Razmišljal je tudi o izdaji male pratike, vendar ga je prehitela nenadna smrt, *Malo pratiko* pa je leta 1798 izdal Vodnik.

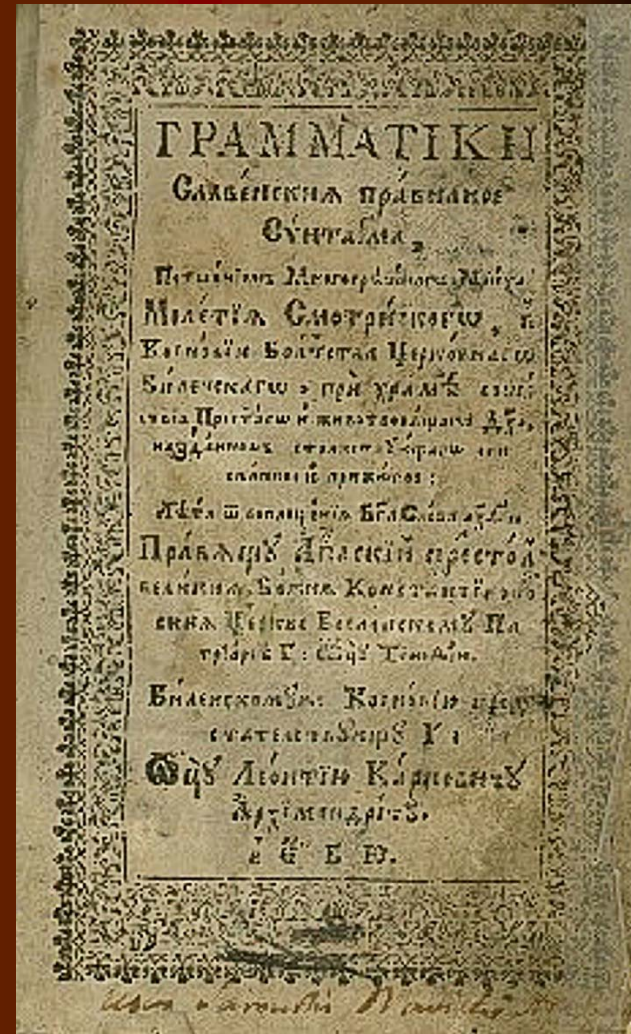
*Naslovna stran
Velike pratike, 1795*

Izreden pomen za preporodno delo članov Zoisovega kulturnega in znanstvenega kroga je imela bogata knjižnica njihovega mentorja in mecena. Baron Žiga Zois je že v mladih letih pričel ustvarjati zasebno knjižnico, v kateri je zbiral redko starejše gradivo, pa tudi pomembnejša sočasna humanistična in naravoslovna dela. Knjige je nabiral in kupoval na svojih potovanjih v tujini, k sistematičnemu iskanju določenih tiskov pa je načrtno pritegnil tudi nekatere knjigarnarje in antikvarje iz Ljubljane in od drugod. Zois se je redno udeleževal zapuščinskih dražb in razprodaj, tudi Japljeve in Linhartove, s čimer je preprečil, da bi redke in pomembne knjige odšle v tujino. Svoj knjižni fond je dal večkrat popisati ali pa si je sam izdelal sezname gradiva. V katalogu svoje slavistične knjižnice, ki ga je sestavil ok. 1798 in žal ni najbolj točen, Zois navaja tudi 15 del iz Linhartove zapuščine.

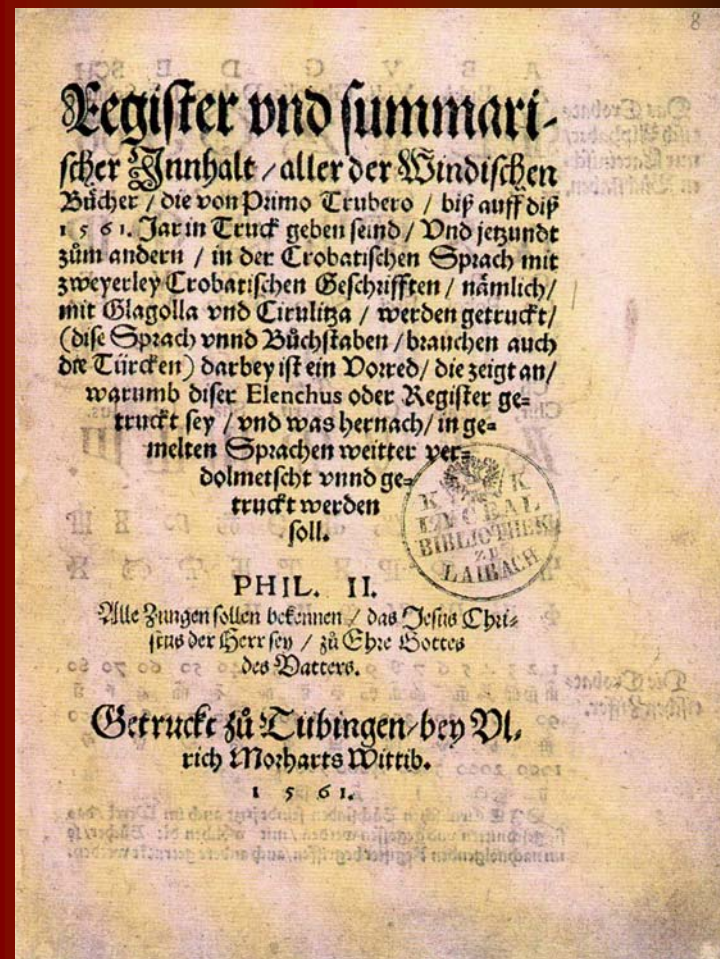

Po svoji opredelitvi za sodelovanje v slovenskem preporodnem gibanju je načrtno in sistematično kupoval literaturo, ki je omogočala proučevanje slovanske in slovenske zgodovine, književnosti in jezikoslovja. Pri zbiranju starih in redkih slovenskih tiskov sta s Zoisom sodelovala tudi kmečka znanca iz bližnjih Vodic, bukovnika Anton Gubanc in Anton Korbič, vsebinsko pa so mu pomagali intelektualci iz njegovega kroga, predvsem Blaž Kumerdej, Martin Kuralt, Jernej Kopitar in Jožef Schober. Pri zbiranju gradiva za Zoisovo slavistično knjižnico je z veliko vnemo sodeloval tudi Linhart, ki mu je zlasti pomagal pri iskanju slovanske slovnice Meletija Smotrickega.

Naslovna stran slovnice
M. Smotrickega, 1619

Poleg impresivne zbirke slovanskih spisov in rokopisov je za slovensko kulturno zgodovino pomembna tudi zbirka slovenskih protestantskih tiskov iz 16. stoletja, med katerimi najdemo več Dalmatinovih *Biblij* in edini ohranjeni izvod Trubarjevega *Registra* iz leta 1561.

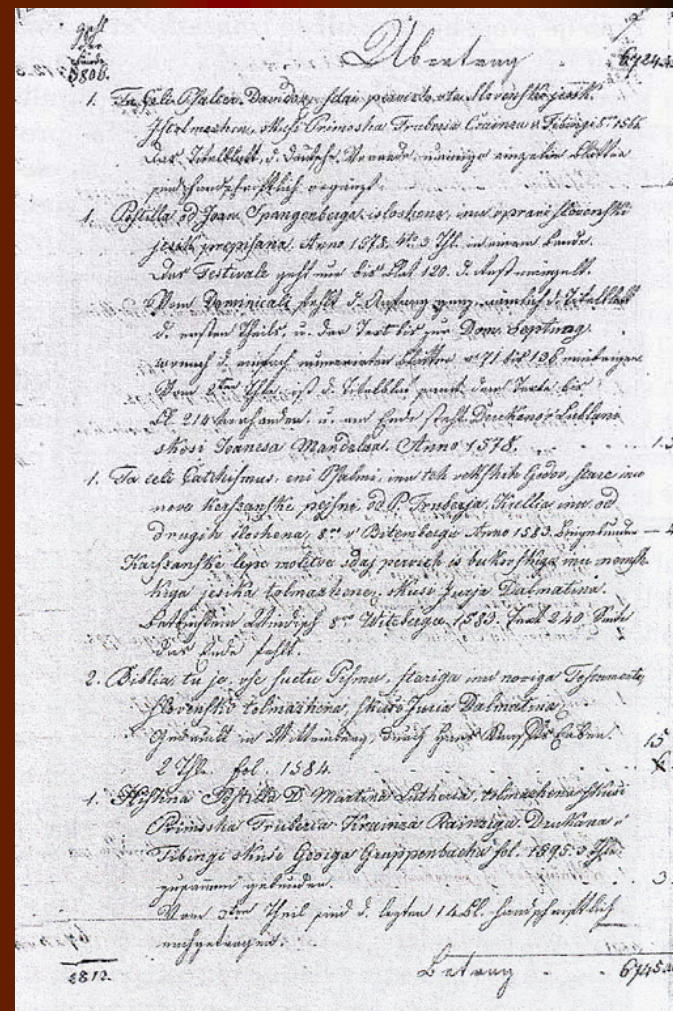
Naslovna stran Trubarjevega *Registra* iz leta 1561

Med srednjeveškimi kodeksi iz 15. stoletja, ki jih danes hranijo v Rokopisni zbirki NUK, jih je vsaj šest zanesljivo iz Zoisove knjižnice: *Psalterium germanicum* (Ms 150), *Officium sanctorum (glagolitice)* (Ms 161), *Missale Romanum glagoliticum* (i. e. *Misal Bartola iz Krbave, t. i. Ljubljanski misal*) (Ms 162), *Breviarium glagoliticum, vol. 1* (Ms 163/I), *Breviarium glagoliticum, vol. 2* (Ms 163/II) in *Missale glagoliticum* (Ms 164), zelo verjetno pa tudi *Chronica de la nobel cita de Ueniexia* (Ms 159).

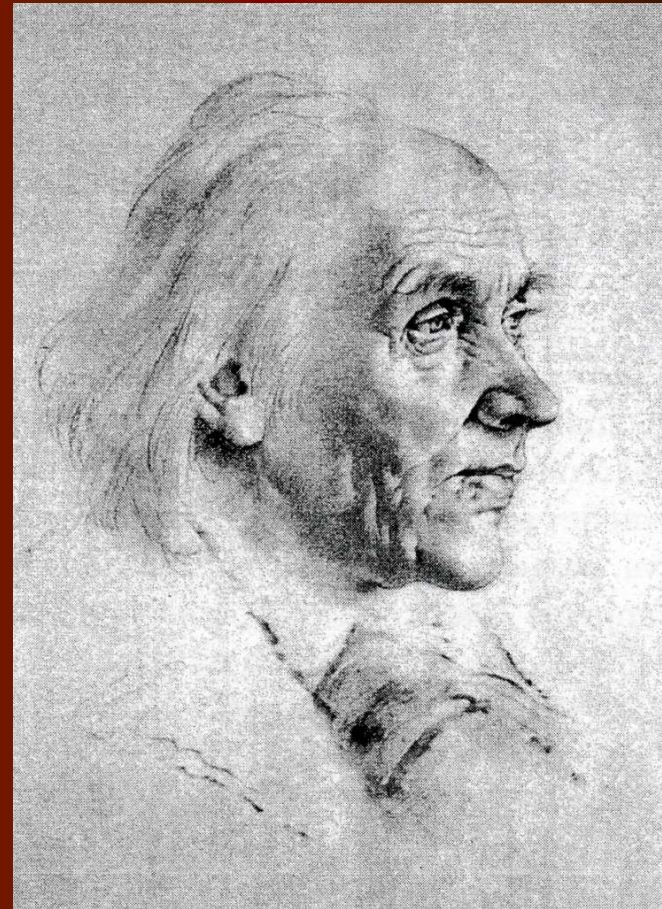
Stran iz *Ljubljanskega misala*, ok. 1425

Po zaslugi sistematičnega in načrtnega dela barona Žige Zoisa je v Ljubljani nastala ena največjih in najbolj založenih zasebnih knjižnic na Slovenskem. V skladu z razsvetljenskimi nazori in osebno širokosrčnostjo njenega lastnika je bila Zoisova knjižnica vedno na voljo vsem, ki so se v tistem času zanimali za znanost in kulturo. V Zoisovi hiši je služboval tudi znameniti jezikoslovec, publicist in bibliotekar Jernej Kopitar (1780-1844). Kot Zoisov tajnik, varuh mineraloške zbirke in knjižničar (1803-1808) je ok. 1803 izdelal najbolj celovit popis Zoisove knjižnice.

Stran iz popisa Zoisove knjižnice

V Zoisovi službi si je Kopitar pridobil temeljito izobrazbo v knjižničarstvu, antični literaturi in filozofiji, se naučil modernih jezikov in napisal svojo znanstveno slovnico. Pri delu je spoznal mnogo uglednih evropskih intelektualcev, kar mu je pozneje pomagalo, da se je zaposlil v dunajski dvorni knjižnici in sčasoma napredoval do prvega kustosa in dvornega svetnika.

Jernej Kopitar

*Plemiška
diploma*

*podeljena
6. 9. 1760*

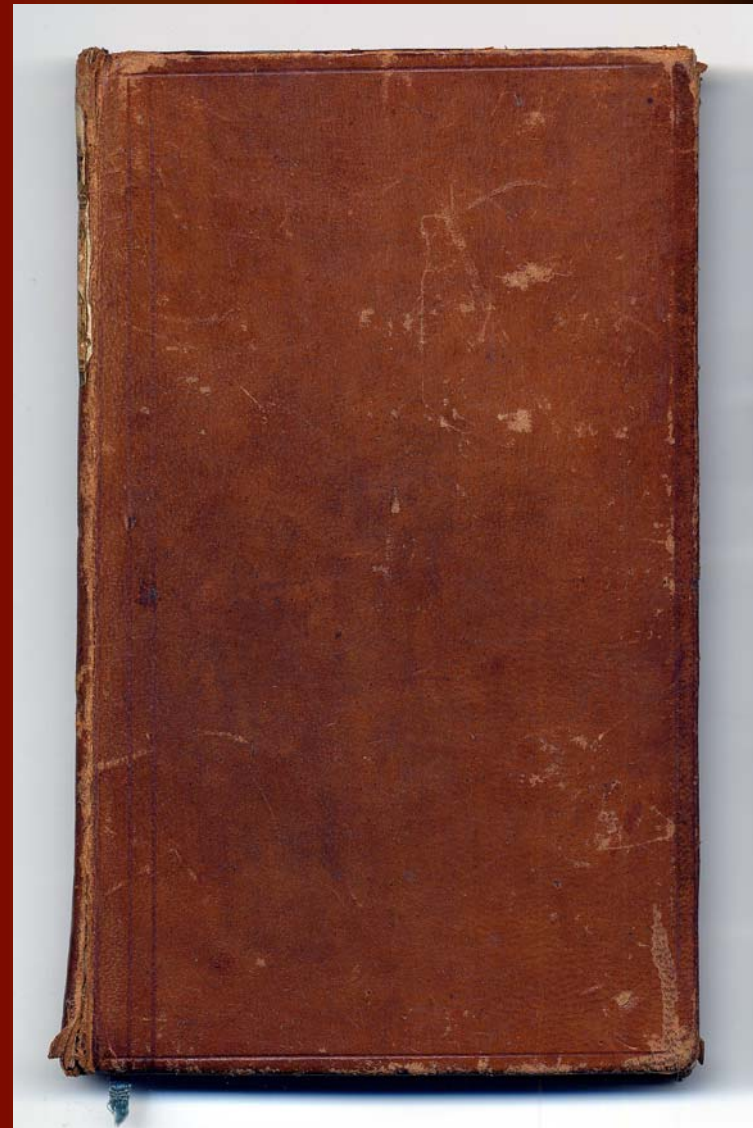
Žiga Zois je umrl 10. novembra 1819 v Ljubljani. Tik pred smrtjo je vse svoje premoženje prodal ali izročil svojemu nečaku Karlu Sigismundu (1775-1836), ki je dobil v last tudi knjižnico, razen slovanskih spisov in rokopisov. Leta 1820 je ljubljanski gubernij sprožil vprašanje odkupa Zoisove knjižnice, ki so jo dali oceniti knjigarnarju W. H. Kornu. Ta je avgusta 1821 navedel, da knjižnica obsega 4109 zvezkov, katerih vrednost je ocenil na 7263 goldinarjev.

Od cenitve je preteklo šest let in nič se ni zgodilo. Šele po 24. juliju 1827 je Licejska knjižnica, predhodnica današnje nacionalne, prevzela 3885 zvezkov, za katere so plačali okroglih 7000 goldinarjev. Med temi zvezki, ki so še danes eden od glavnih temeljev in ponos slovenske nacionalne knjižnice, je tudi knjižica, ki med svojimi platnicami skriva obe prvi izdaji Linhartovih komedij iz leta 1790.

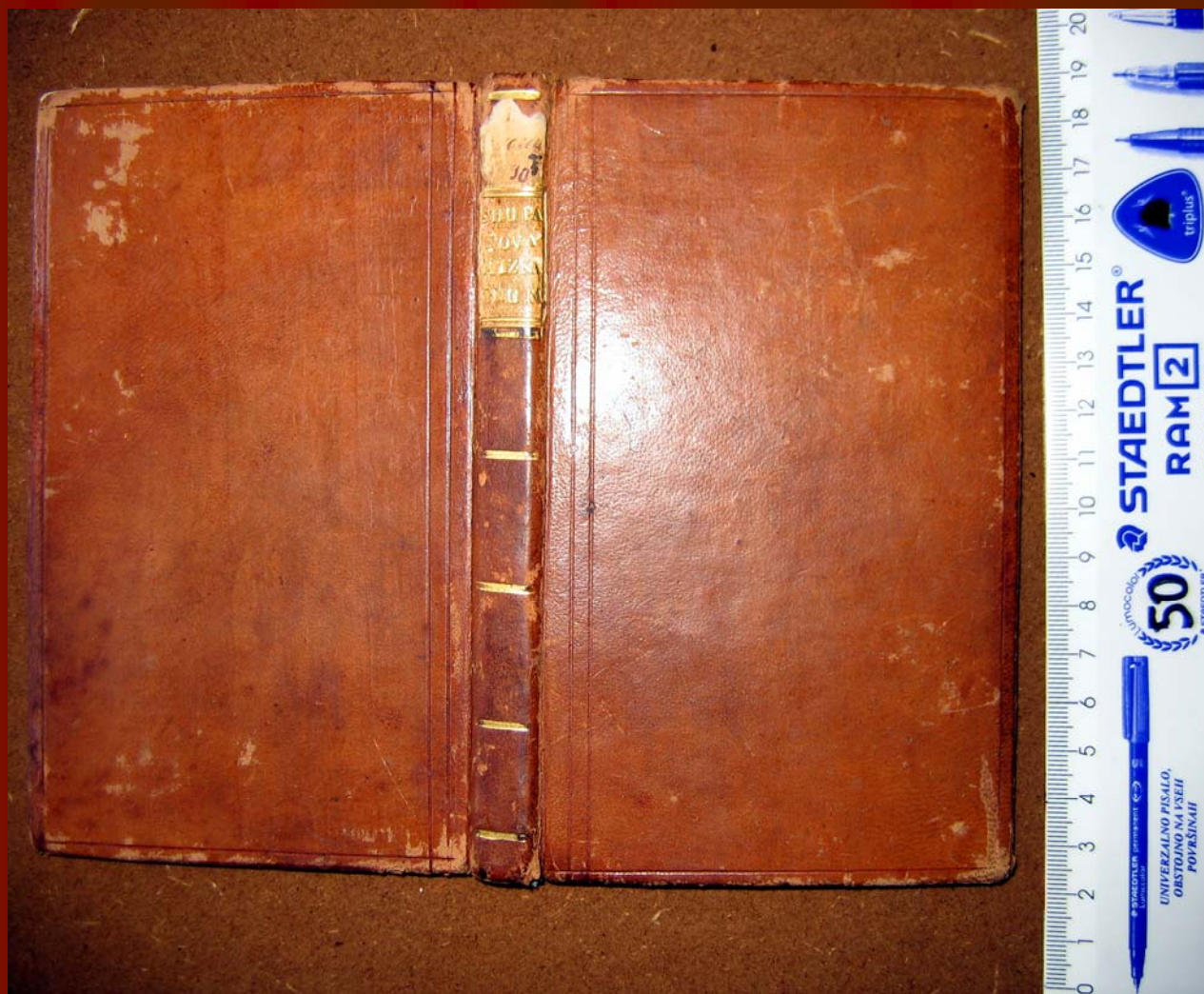

Poslopje ljubljanskega liceja, zač. 19. stol.

Knjižica, ki meri 16 cm v višino in 10 cm v širino, je vezana v medeno rjavo mehko telečje usnje z zlatimi okvirji, kar je značilno za ves Zoisov knjižni fond. Žiga Zois je dal Linhartovi deli vezati v en zvezek ob koncu 18. ali v začetku 19. stoletja. Usnje je napeto prek kartonske osnove, ob robovih in žlebovih so v platnici vtisnjene okrasne črte. Hrbet knjige je ozaljšan s sedmimi zlatimi črtami, ki posnemajo rebrasto vezavo.

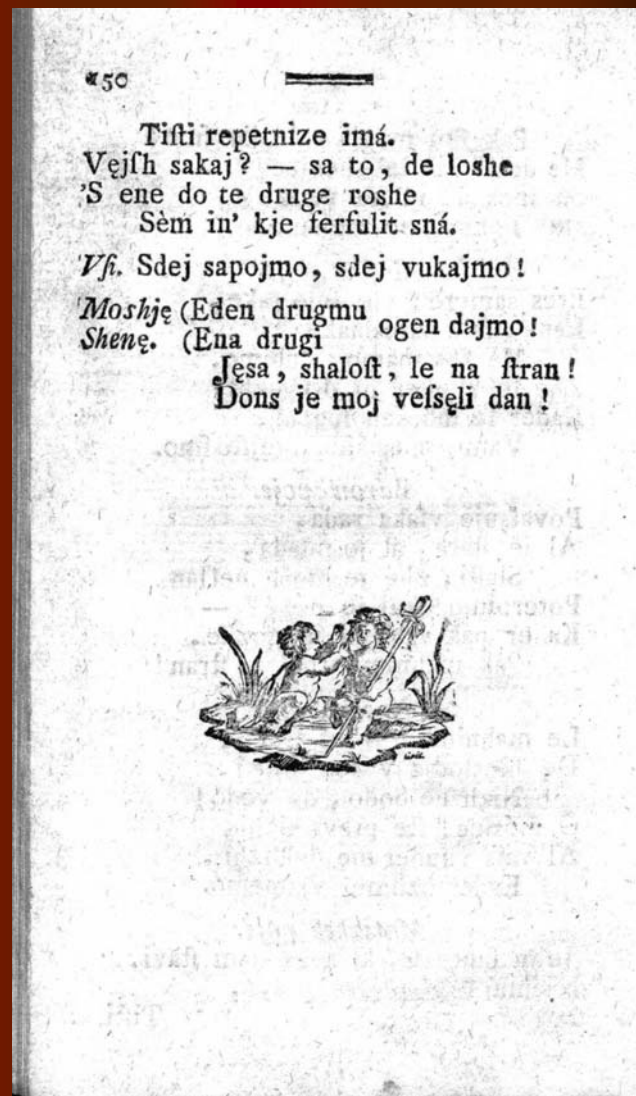
Zoisov izvod Linhartovih komedij iz 1790

Zgoraj, med drugo in tretjo črto, je v zlato obrobljenem pravokotniku, ki meri 28 x 15 mm, navpično postavljen zlat napis: / SHUPA / NOVA / MIZKA / INU M / za: *Županova Micka in M(atiček se ženi)*. Tik nad napisom se nahaja majhna, skoraj nerazpoznavna ovalna nalepka s staro signaturo, drugih napisov ali oznak pa na knjigi ni.

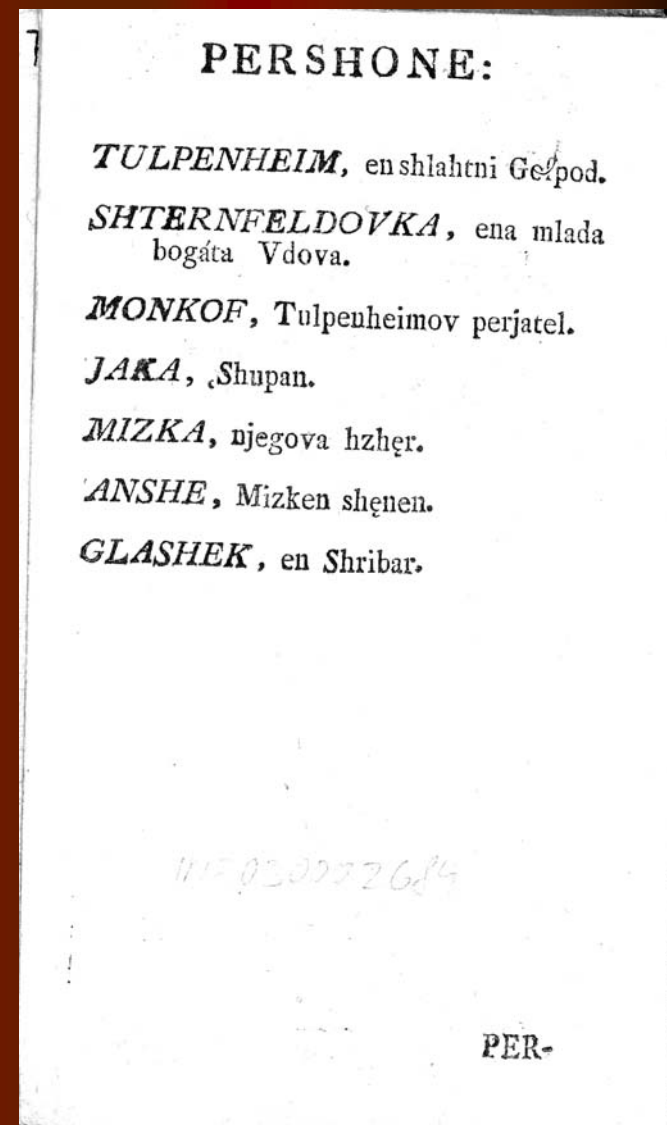
Usnje na platnicah je
dodobra obrabljeno,
prav tako modri bralni
trak, iz česar lahko
sklepamo, da je bila
knjižica veliko v
obtoku. Tudi papir, na
katerem sta bili konec
18. stoletja natisnjeni
Linhartovi komediji, je
opazno načel zob časa,
zato smo morali
računalniški posnetek
izvirnika še dodatno
digitalno obdelati.

Zadnja stran iz
Linhartovega *Matička*

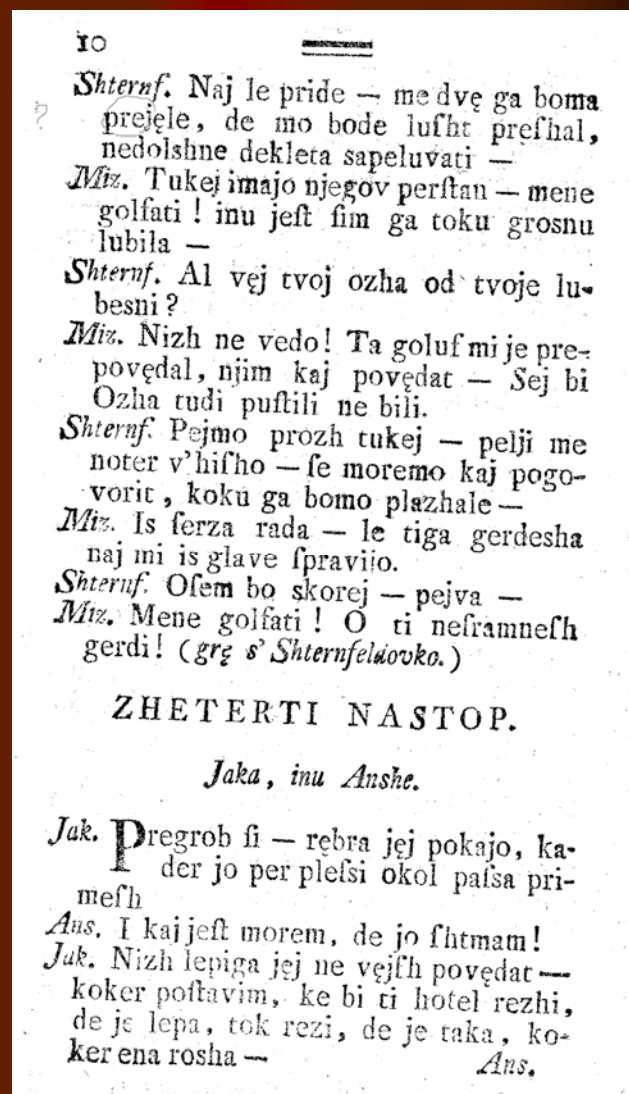

Izvirnik, ki ga hranijo v Rokopisni zbirki NUK, je poln oznak oziroma slovničnih popravkov, narejenih z navadnim grafitnim svinčnikom. V naši izdaji omenjenih popravkov ni videti, saj smo se odločili za grafično osvežen in berljivejši ponatis. Obe komediji imata na drugi strani, pod seznamom nastopajočih oseb, s svinčnikom napisani inventarni številki: IN=030002684 (*Micka*) in IN=030002685 (*Matiček*).

Seznam nastopajočih oseb
v *Županovi Micki*

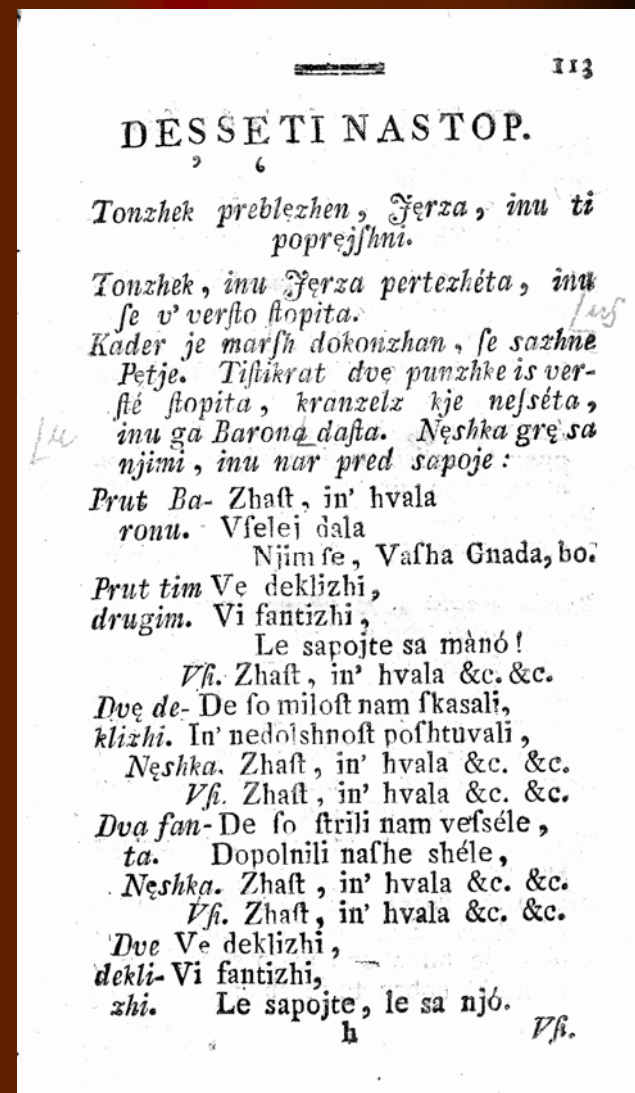

Za razliko od *Micke*, kjer najdemo s svinčnikom pripisan znak za vprašaj le na strani 10, je pri *Matičku* vse polno korekturnih zaznamkov. Pojavljajo se na straneh: 11, 12, 20, 23, 26, 31, 36, 38, 39, 40, 41, 61, 64, 78, 87, 91, 92, 100, 107, 113, 133, 135, 137, 118 (=144), 154 (=145) in 148. Na nekaterih straneh je tudi po več popravkov, skupaj sem jih uspel naštetih 33. Omenjeni popravki odpirajo kar nekaj vprašanj, ki si vsekakor zaslužijo temeljitejšo raziskavo.

Popravek na 10. strani *Županove Micke*

Ljubljanskemu tiskarju Ignacu Kleinmayerju jo je škrat nekajkrat kar dobro zagodel, še najbolj na straneh 144 in 145. Prvič mu je ponagajal že pri paginaciji na strani 144, ki je označena s številko 118, nato pa še na naslednji, 145. strani, ki je označena kot 154. Nesrečni stavec je bil v mislih verjetno tudi sam pri kakšni Nežki, saj je na isti strani zamešal še številčenje prizorov. Namesto "sedemnajsti nastop" je napisal "ossemnajsti nastop" in prvo izdajo Linhartovega *Matička* zaključil z devetnajstim, namesto z osemnajstim nastopom, kot je pravilno natisnjeno v naslednjih izdajah.

Popravki na 113. strani
Linhartovega *Matička*

Gafhper. Zhe je kej faleniga, naj Matizheka primejo. Jest sim nedolshen.

Matizh. Gafhper!

Budalo. G - Gafhper!

Baron. Al vafs hudizh moti?

(ozhe v' utizo jiti.)

Shush. Naj mene pustę, vafha Gnada.

Ta rezh ni fama na sebi. *(grę noter.)*

Budalo. Ta rezh je slo sm - meľhana.

SHESTNAJSTI NASTOP.

Ti poprejshni, Jerza. Shushek Jerzo vun vlezhe.

Shush. Nizh naj se ne boję, vafha Gnada; jest jim dober stejim, de se jim ne bo nizh hudiga sgodilu.

Jerza. *(pride s' luzhjo vun, vfa bo-jęzha.)*

(Zhes en zhafs se saf'ishijo godzi, inu ene luzhi smeram blisijhi pridejo)

Matizh. Jerza!

Baron. Peklenfke poshäfti! kaj se gody? — Godzi — Ta svętlóba —

OSEM-

OSEMNAJSTI NASTOP.

Ti poprejshni. Nęshka, veternico pred obrasam dershy.

Baron. Ha, tukej je le! *(jo popade sa roko.)* Gospodje, po tim, kar ste flifhali, inu vidili, bote sdej oblodili, kaj ena taka shęna saflushi.

Nęshka. *(doli poklekne, inu pusty glavo doli vifsit.)*

Baron. Vfe saftojn!

Matizh. *(doli poklekne na to drugo plat Barona.)*

Baron. Vfe saftojn!

Shush. *(doli poklekne pred Baronam.)*

Baron. Vfe saftojn!

(Vfi doli pokleknijo.)

Baron. Inu kę bi vafs sto blo!

DEVETNAJSTI NASTOP.

Ti poprejshni. Gospá pride is tę druge utize, po tim fantini s' goręzhimi baklami, inu godzi.

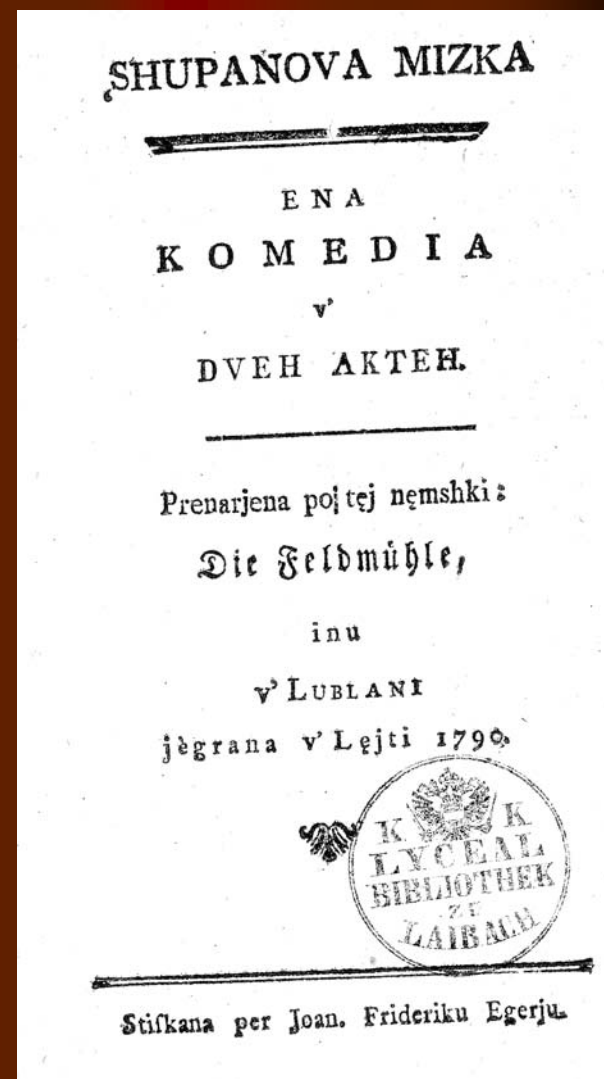
Matizh. *(migne godzam, de imajo jenat.)*

k

Go-

Tiskarske napake na 144. in 145. strani Linhartovega *Matička*

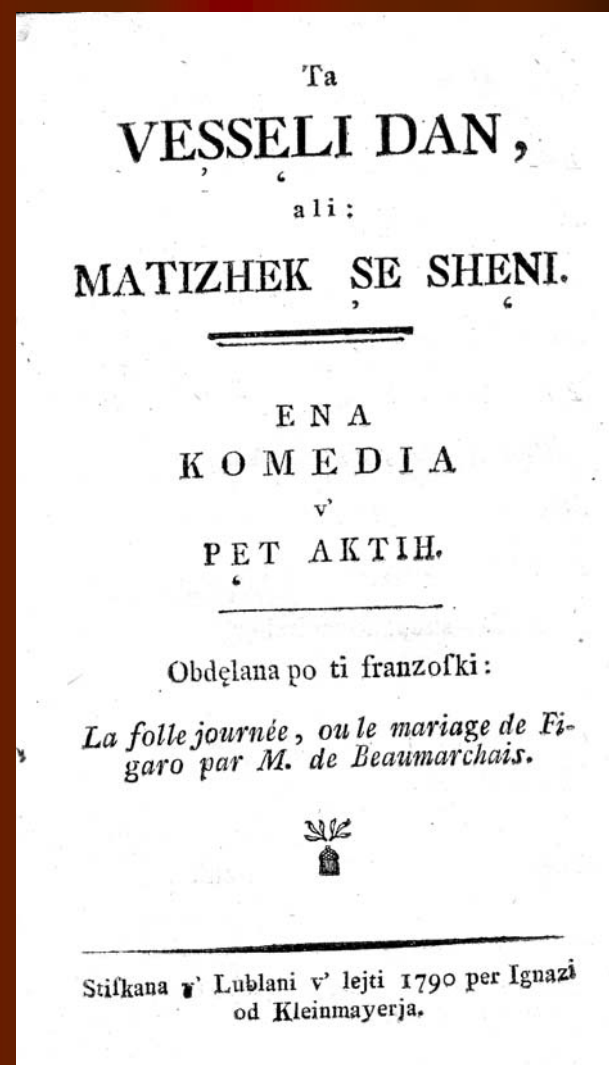
Linhartovi priredbi komedij J. Richterja in P. A. C. de Beaumarchaisa sta kljub tiskarskim napakam in slovničnim pomanjkljivostim postali temelj slovenski dramatiki in gledališču. Tako ju je že leta 1808 ocenil Jernej Kopitar, ki je v svoji *Gramatiki* zapisal, da sta edina vredna spomenika naše posvetne književnosti, pri čemer pa je bil zelo kritičen do Linhartovega jezika. Kljub dejstvu, da je bil Beaumarchais tisti, ki je ustvaril veliko komedijo, Linhart pa jo je samo priredil, je slovenska slovstvena zgodovina dolgo povzdigovala Linharta na račun Beaumarchaisa.

Naslovna stran prvega natisa *Županove Micke*

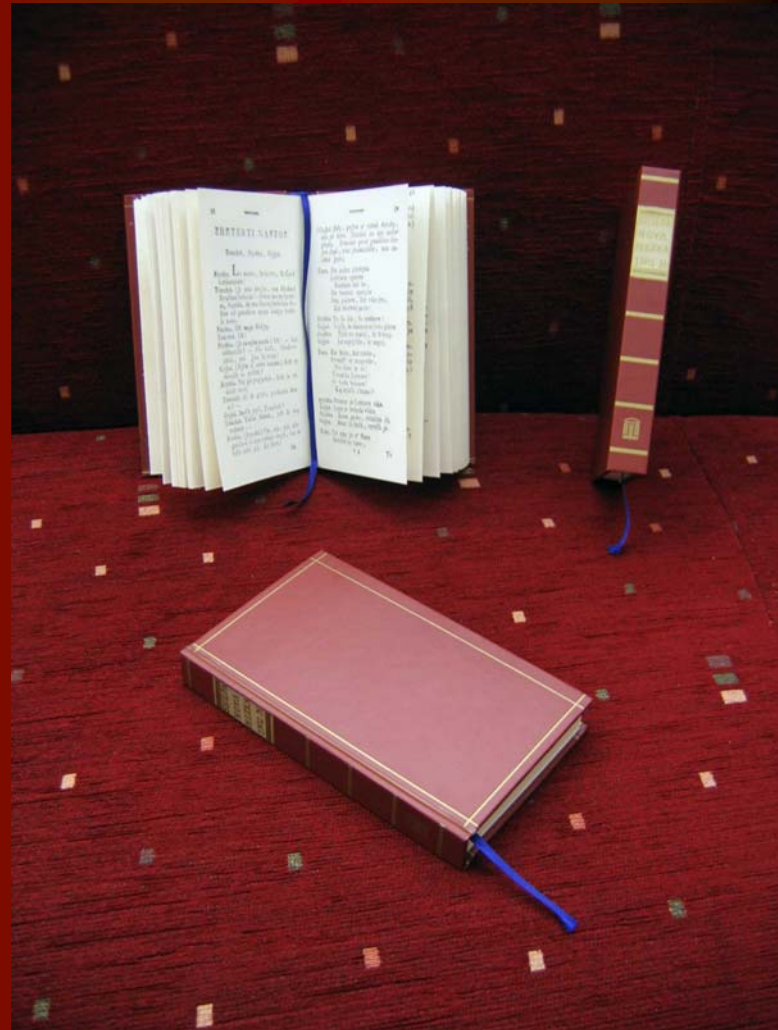

V novejšem času je med strokovnjaki prevladalo bolj uravnoteženo stališče, ki Linhartu priznava le zasluge dobrega prevajalca-prirejevalca, hkrati pa ne dvomi o njegovih pionirskih zaslugah na področjih dramatike, gledališča in prebujanja slovenske narodne zavesti. Obe Linhartovi komediji sta že od svojega nastanka nenehno pričujoči v slovenskem kulturnem prostoru in vse kaže, da bo tako ostalo tudi v prihodnje, ne le ob jubilejih.

Naslovna stran prvega natisa Linhartovega *Maticka*

Ob letošnjem Linhartovem jubileju, ki ga obhajamo hkrati z žlahtno obletnico naše ustanove, smo se v radovljiški knjižnici odločili za ponatis obeh prvih izdaj Linhartovih komedij. Oblikovno in vsebinsko smo se naslonili na izvod iz Zoisove knjižnice, saj le-ta poleg zgodbe o preporodnih prizadevanjih Zoisa in Linharta pripoveduje tudi zgodbo o bogati zgodovini knjižničarstva na Slovenskem.

Literatura

Mihael Glavan: Slovenski kulturni salon. Vodnik po razstavi ob 250. obletnici rojstva Žige Zoisa. Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana 1997.

Alfonz Gspan: Razsvetljenje. V: Zgodovina slovenskega slovstva I, Slovenska matica, Ljubljana 1956, str. 329-438.

Alfonz Gspan in Josip Badalič: Inkunabule v Sloveniji. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1957.

France Koblar: Anton Tomaž Linhart. V: Slovenski biografski leksikon, I. knjiga, str. 664-672.

Dušan Moravec: Anton Tomaž Linhart kot utemeljitelj slovenskega gledališča. V: Radovljiški zbornik 1995, str. 322-330.

Lidija Slana: Brdo pri Kranju. Arterika, Ljubljana 1996.

Spletni katalog srednjeveških kodeksov v Rokopisni zbirki NUK: <http://www.kud-logos.si/ROKOPISI/sr-vek-katalog.htm>

Katarina Šalamun-Biedrzycka: (Še enkrat) Primerjava med Beaumarchaisovim Figarom in Linhartovim Matičkom. V: Primerjalna književnost 13, 1990, št. 1, str. 15-29.

Janko Šlebinger: Županova Micka, Veseli dan ali Matiček se ženi, s pripombami k novi izdaji. V: Oder, 6. zvezek, Tiskovna zadruga, Ljubljana 1923.

Vlado Valenčič, Ernest Faninger in Nada Gspan-Prašelj: Žiga Zois. V: Slovenski biografski leksikon, IV. knjiga, str. 832-846.

IN MEMORIAM

STANE DREMELJ
9. 11. 1906 – 24. 1. 1992